

Наталя Макаренко

ТЕНДЕНЦІЇ ЕТНОДЕМОГРАФІЧНИХ ЗМІН У ЛЬВІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ (1989–2001)

Досліджено динаміку змін етнічного складу Львівської області протягом 1989–2001 рр. Розглянуто особливості етнічного складу і розселення найчисельніших етнічних груп області – українців, росіян, поляків, євреїв і білорусів. Проаналізовано тенденції основних демографічних показників (природного приросту, народжуваності) міського і сільського населення. Розглянуто напрями і наслідки міграційних процесів у Львівській області.

Ключові слова: етнічна структура, етнодемографічні зміни, міграційні процеси.

Nataliia Makarenko. The tendencies of ethno demographic changes in Lviv region (1989-2001). The article analyses the dynamics of changes in the ethnic composition of the Lviv region during the 1989-2001. The features of the ethnic composition and settlement of the largest ethnic groups of the region – the Ukrainians, Russians, Poles, Jews and Belarusians are studied. The trends of the main demographic indicators (natality, birthrate) of urban and rural population are analysed. The tendencies and consequences of migration processes in the Lviv region are examined.

Key words: ethnic structure, ethnic self-identification, migration process.

Просторова етнонаціональна диференціація притаманна будь-якій багатонаціональній країні. Дослідження не лише загальної, а й

регіональної етнодемографічної ситуації сприятиме стабілізації міжнаціональних відносин, а отже, і етнополітичної ситуації в цілому. Аналіз етнічного складу і сучасних етнодемографічних характеристик населення Львівської області на базі кількісно-територіальних ознак – є метою цієї статті.

Відразу зауважимо, що розробка етнодемографічної тематики поки що не набула такої наукової та практичної актуальності, яка б привернула до себе сталу увагу досить великої спільноти професійних демографів, істориків, етнологів. Тому бібліографія відповідних публікацій порівняно невелика. На сучасному етапі у царині етнодемографії переважають праці економістів, демографів, географів, соціологів: Е.Лібанової, В.Стешенко, С.Піскунова, Т.Рудницької, І.Пирожкова, І.Прибиткової [1; 2; 3]. Розвиток української етнодемографії означений працями В.Наулка [4; 5], І.Кураса, В.Євтуха, В.Котигоренка, О.Майбороди, В.Зінича, В.Крисаченка, О.Чиркова [6; 7; 8; 9]. Саме їх науковий доробок є методологічною основою фундаментальних досліджень динаміки чисельності і змін демографічної структури населення України, а також слугує теоретичною базою для вивчення пріоритетних напрямів соціально-демографічної політики в країні та її регіонах.

Зі збереженням тенденції переважання праць економістів, демографів та етнологів щодо динаміки етнодемографічної структури населення України в останній час простежується поживавлення зацікавлення географів демографічною тематикою. Питання, пов'язані з етнічним складом населення Західного регіону, останнім часом активно розробляють М.Дністрянський, Я.Жупанський, Я.Круль, О.Шаблев, Ф.Заставний, Б.Заставецький, Р.Лозинський [10; 11; 12; 13].

Пошук моделей взаємодії етнодемографії з суміжними науками залишається надзвичайно актуальним. Додамо, що не існує «неетнічних» носіїв-суб'єктів суспільного життя, що реальне суспільне життя відбувається в конкретно-історичній етнічній формі і на конкретній території і «етнічність» є невід'ємною формою цього процесу, невід'ємною властивістю всіх відомих науці локалізацій суспільного життя. І тому цілком доречним видається те, що сучасні етнодемографи і географи синтезують трактування предмета і методів дослідження етнодемографії. Зокрема, останнім часом

розроблений алгоритм етногеодемографічного дослідження [14]. Адже населення завжди прив'язане до конкретного простору та часу. Диференційованість територіальних систем зумовлює специфіку їхнього впливу на демографічні процеси і впливає на появу регіональних демографічних особливостей. На локальній території формуються спільності людей з досить замкнутими демографічними зв'язками. Окрім просторового (територіального) фактора, виникає ще один, який також зумовлює диференціацію демографічних процесів, – чинник поліетнічності населення. Таким чином можна визначати сутність етногеодемографічних досліджень «як дослідження з географічних позицій демографічних процесів і структур, диференційованих згідно з етнічною ознакою» [14].

І.Барна в дисертаційному дослідженні [15] поглибила теоретико-методологічні засади етногеографічного дослідження. В роботі визначено сутність поняття «територіальна етнічна спільність», встановлено її ієрархічні рівні. Територіальні етнічні спільності розглядаються як такі, що охоплюють декілька етносів, що компактно проживають на певній території. Це – певна спільнота людей, що об'єднана певним способом буття, єдиними умовами життя і діяльності. Подібну точку зору поділяє і В.Джаман [16]. Зокрема, в своїй докторській дисертації він зазначає, що одним із критеріїв територіальних етнічних спільностей та їх характерних рис є спільність проживання на певній території, що зумовлює багато подібних рис у способах господарювання, культурі, релігії, демографічній поведінці та ін. Територіальна диференціація показників, що характеризують демографічну ситуацію в Україні, дала автору змогу виділити за спорідненістю демо процесів окремі регіони. За загальним підсумком демографічна ситуація найсприятливіша у Західному регіоні.

Окремою важливою науковою проблемою є роль міст у процесі формування та розвитку тієї чи іншої етнічної спільноти. З одного боку, міста завжди виступають центрами консолідації етносу, незалежно від того, більшість чи меншість у них становить корінний етнос, і це пов'язано з роллю політичних, економічних та культурних центрів, яку вони відіграють. З іншого – населенню міст властива більш строката структура етнічного складу населення, порівняно з сільською місцевістю.

Тому для того, щоб уникнути ймовірності некоректної оцінки етнічної ситуації в цілому, виникає необхідність вивчати етнічний склад міського і сільського населення окремо. Питаннями, пов'язаними із дослідженнями національного складу населення міст, займалися В.Кубійович, С.Рудницький, В.Покшишевський, Л.Моногарова, Е.Менабдішвілі, Б.Еккель. Найсучаснішим з означеної тематики в Україні є історико-географічні дослідження Р. Лозинського [17; 18; 19]. Визначення етнічної структури населення регіону загалом та окремих районів і міських населених пунктів зокрема, а також етнічних процесів, які мають там місце, робить можливим проведення групування населених пунктів (переважно міських) за окремими етнодиференціюючими ознаками. Проведення групування на різні періоди дозволяє простежити динаміку етнічних процесів у населених пунктах чи районах регіону.

Останнім часом з'явилося декілька наукових досліджень, присвячених окремим найчисельнішим етносам, які проживають на Галичині. Першою науковою розробкою, в якій у регіональному масштабі висвітлюються питання етнодемографічного і етносоціального розвитку російського населення, є дослідження І. Терлюка «Росіяни західних областей України (1944–1996 рр.)» [20].

Окремий напрям етнодемографічних досліджень – міграційні процеси, що відіграють значну роль у суспільному розвитку. Вони є чутливими індикаторами реагування населення на зміни в економічному, політичному та соціальному житті, залежно від їхньої величини й напрямку вони впливають на стабільний розвиток держави, демографічні процеси, які відбуваються у регіонах. Міграційні процеси є складними й перманентними, включають різні напрями, ефективність яких залежить від різних факторів: демографічної ситуації, мобільності населення, рівня соціально-економічного розвитку держави, геополітичного положення країни тощо. Зауважимо, що етнічний аспект міграційних процесів – один з найбільш досліджених в етнодемографії. З українських дослідників питання міграції досліджували О.Малиновська, М.Шульга, В.Євтух, В.Трощинський, О.Хомра [21; 22; 23].

Загалом, регіональних етнодемографічних досліджень ще обмаль і практично відсутні роботи, в яких досліджуються

етнодемографічні параметри міського і сільського населення (зважаючи на те, що етнічний склад міського населення завжди був складнішим, порівняно з етнічним складом навколишньої сільської території). Крім того, з погляду системного підходу міське і сільське населення є підсистемами, які мають власні закономірності формування і розвитку. В статті проаналізовані показники, які характеризують сучасну етнодемографічну ситуацію у Львівській області, і показано, що вони мають значні територіальні відмінності в міських і сільських поселеннях, окремих районах, а також зроблений прогноз щодо подальшого розвитку етнодемографічної ситуації.

До групи суспільних чинників, які зумовлюють специфіку розвитку області, необхідно віднести прикордонне положення регіону та рівень його соціально-економічного розвитку, а також історико-культурні, релігійні та етнодемографічні особливості. Останні, на нашу думку, заслуговують на особливу увагу, адже демографічна ситуація (чисельність населення, його статеві-вікова структура, шлюбність (стійкість і повнота сімей) формує якісний стан економічно активного населення. Зауважимо, що відмінності в умовах життя і діяльності, як зазначає Ю.Феленчак [24, с. 55], зумовлюють розбіжності у демографічній поведінці міського та сільського населення, що відображається на особливостях процесів відтворення та міграційних процесах.

Дані про етнічний склад населення у розрізі адміністративних областей і районів дають змогу порівняти їх за ступенем етнічної мозаїчності, виділити різні за характером етнічної структури типи районів. Існує декілька кількісних показників аналізу розселення етнічних груп, у тому числі й індекс етнічної мозаїчності населення регіону. Для специфічних за національним складом населення окремих територій як, наприклад, Львівської області, де помітним є відсоткове переважання українців у співвідношенні етносів, на нашу думку, найбільш прийнятним є індекс мозаїчності Б.Еккеля, який пропонує визначати етнічну строкатість населення через теоретичну вірогідність інтенсивності міжнаціональних контактів, яка б мала місце, коли б контакти зумовлювалися лише відсотковим співвідношенням національних груп у цьому районі, незалежно від інших факторів.

Отже, для дослідження ступеня етнічної різноманітності Західноукраїнського регіону ми використали методику, запропоновану Б.Еккелем [25, с.19–22]:

1) моноетнічні – Тернопільська та Івано-Франківська (у національній структурі українці становлять 95,0% усього населення);

2) перехідні – Волинська, Рівненська, Львівська і Закарпатська області (ступінь переважання кількості українців різний: від 94,6% у Волинській області до 78,4% на Закарпатті);

3) поліетнічні – Чернівецька область (частка переважаючої нації – 70,8%).

Індекс Б.Еккеля відображає пряму залежність: чим вище значення індексу, тим більше в населенні регіону представлено етнічних груп і тим рівномірніший їхній чисельний розподіл. За методикою Е.Пясецького, зміна індексу в бік його збільшення вказує на внутрішні процеси, спрямовані до одноріднішої етнічної структури населення. У випадку, коли S (індекс етнічної диверсифікації)=100%, регіон є етнічно гомогенним, зменшення значення індексу означає урізноманітнення етнічного складу. Найбільшою етнічною мозаїчністю серед областей Західного регіону вирізняється Львівська область. Розрахунки індексів у розрізі адміністративних районів окремо для міського і сільського населення засвідчують, що, як правило, населення сільської місцевості характеризується одноріднішим етнічним складом.

Таблиця 1.

Індекси різноманітності етнічної структури населення областей Західного регіону України *

Області	Індекс етнічної мозаїчності населення (за Б.Еккелем)	Індекс етнічної диверсифікації, % (за Е.Пясецьким)
Волинська	0,103	89,7
Закарпатська	0,367	63,3
Івано-Франківська	0,096	90,5
Львівська	0,177	82,2
Рівненська	0,127	87,2
Тернопільська	0,062	93,7
Чернівецька	0,474	52,6

* Розраховано за даними перепису населення 1989 р. [16, с. 49].

Згідно з даними перепису 2001 р. протягом 1989–2001 рр. відбулася зміна етнічної конструкції областей Галичини. Частка українського населення в цих областях збільшилася і становила: 94,8% – у Львівській, 97,5% – Івано-Франківській, 97,8% – Тернопільській. Це дає нам право віднести всі названі області до однієї групи – «моноетнічні».

У цілому, національний склад населення Львівської області характеризується високим рівнем однорідності. На Львівщині, як і загалом на Галичині, рівень етнічної однорідності населення підвищився загалом менш суттєво, ніж в інших регіонах України. Це пояснюється тим, що протягом радянського періоду етнічна однорідність населення краю була найвищою в державі, тому сам потенціал зростання цього показника не міг бути значним. Протягом 1989 – 2001 рр. у Львівській області частка українців підвищилася з 90,4 до 94,8%, тобто на 4,4% (кількість українського населення зросла на 6,2 тис. осіб). За даними перепису у 2001 р. в області проживало 2,471 млн українців. Однак зменшення загальної кількості представників етнічних меншин, і насамперед росіян, було суттєвішим, ніж у середньому по Україні. У Львівській області за міжпереписний період кількість росіян зменшилася з 195,1 до 92,5 тис., тобто більш ніж удвічі. Також удвічі, з 7,1 до 3,6%, зменшилася їхня частка в загальному складі населення області. Кількість поляків зменшилася на 29,5% (з 26,9 до 18,9 тис. осіб). Наполовину скоротилася чисельність (з 10,8 до 5,4 тис.) і питома вага (з 0,4 до 0,2%) білорусів. Найбільших кількісних втрат (у 7 разів!) зазнало єврейське населення. Їх за даними перепису 2001 р. було 2,2 тис. осіб проти 14,2 тис. у 1989 р. За переписом 2001 р. серед представників національних меншин найбільше росіян – 92,5 тис. (або 3,6%) та поляків 18,9 тис. (або 0,7%). Загалом скорочення населення у Львівській області за 1989 – 2001 р. становило 121,5 тис. осіб (або 4,5%) [26].

Таблиця 2 [26; 27].

**Частка найчисельніших національностей Львівської області
(за даними переписів населення 1989 і 2001 рр.), %**

Українці		Росіяни		Поляки		Євреї		Білоруси	
1989 р.	2001 р.	1989 р.	2001 р.	1989 р.	2001 р.	1989 р.	2001 р.	1989 р.	2001 р.
90,4	94,8	7,1	3,55	1,0	0,73	0,5	0,08	0,4	0,2

Джерело: Дані Держкомстату України. Розрахунки автора.

Частка українців у національному складі сільського населення становила у 2001 р. 98,9% і є практично незмінною, порівняно з 1989 р. (98,5%). Найбільша частка українців проживає в шести районах області – Турківському (99,6%), Перемишлянському (99,4%), Дрогобицькому (99,2%), Сколівському (99,2%), Стрийському (99,1%) та Бузькому (99,0%). Найнижчою частка українців є у Мостиському (91,8%) та Бродівському (97,7%) районах області. Зауважимо, що загалом кількість сільського населення в області скоротилася на 43,4 тис. осіб., а українців-селян – на 40 тис. осіб [27, с. 78].

Важливою демографічною тенденцією другої половини ХХ ст. стало зростання міського населення в Україні. Необхідно зазначити, що на відміну від інших областей Західного регіону (у т.ч. і Галичини), який виділяється підвищеною часткою сільського населення, у структурі Львівській області переважає міське населення. Протягом 1959 – 1994 рр. міське населення Львівській області збільшилося на 822,6 тис., а сільське зменшилося на 205,4 тис. Така тенденція тривала до 1995 р. У період 1989 – 2001 рр. загальна чисельність міського населення у Львівській області скоротилася на 78 тис. осіб., проте кількість українців, які проживали у містах, зросла на 44,3 тис. осіб. Частка українців серед міського населення за міжпереписний період зросла з 84,5% у 1989 р. до 91,9% у 2001 р. (або на 7,5 в.п.). Рівень урбанізованості українців зріс з 55,4% – у 1989 р. до 57,1% – у 2001 р. [27, с. 78].

Станом на 1989 р. у 14 містах Львівської області питома вага українців була нижчою від 90%, з найменшим відсотком у Львові (79,1%), Трускавці (79,3%), Червонограді (85,7%), Самборі (86,1%). Протягом досліджуваного періоду питома вага українців зросла і станом на 2001 р. вона становила у Львові – 88,4%, Стрию – 92,1%, Червонограді – 92,3%, Дрогобичі – 94,0%, Самборі – 93,6%, Трускавці – 93,4%. Найбільший приріст спостерігався у Трускавці – на 14,1%, у Львові – на 9,3%, Стрию – на 8,4%, Червонограді – 6,6% (див. Табл. 2) [27, с. 78].

За результатами перепису 1989 р. у Львівській області було 10 міських поселень, у складі населення яких росіяни становили понад 10%. Більшість росіян мешкала у Львові – 126,5 тис., або 16,1% (це 64,8% усіх росіян області і майже половина всіх росіян

трьох галицьких областей). Крім обласного центру, найбільші групи російського населення проживали у Стрию (9,2 тис.), Червонограді (8,8 тис.), Дрогобичі (7,3 тис.). У таких містах, як Трускавець, Самбір, Броди, Борислав і Городок, їх було 2–5 тис. осіб, а ще в 8 містах та містечках – до 2 тис. осіб.

За часом формування, джерелами поповнення, внутрішніми етнічними процесами російське населення міських поселень Галичини можна поділити на декілька типів. Як зазначає Р.Лозинський [18, с. 240–244], окремий тип становили промислові міські поселення, російське населення яких формувалося у процесі їхньої розбудови. До цього типу належали такі міста і селища: Червоноград (кількість росіян за 1959–1989 рр. зростає у 3,8 рази), Калуш (3,8 рази), Соснівка (3,6 рази), Стебник (3,1 рази). У більшості з цих міських поселень кількість росіян уже до початку 80-х років стабілізувалася, а потім поступово почала зменшуватися. Зокрема, за 1979 – 1989 рр. кількість росіян у Соснівці зменшилася на 12,7%, Новому Роздолі на 4,6%, Стебнику на 2%. У деяких містах (Червоноград, Новояворівськ) кількість росіян збільшувалася далі, проте їхня частка зменшилася. У 1989 р. російське населення міст цієї групи мало високий показник володіння російською мовою як рідною (95–97%), оскільки було утворене здебільшого недавніми мігрантами.

Інший тип становили міста, в яких ядро російського населення, як і в містах першого типу, сформувалося здебільшого до середини 1950-х років, проте кількість росіян, хоча і не надто сильно, збільшувалася і в наступні десятиліття, у тому числі й у 1980-х роках. До цієї групи належали Броди, Городок, Кам'янка-Бузька, Мостиська, Рава-Руська, Яворів та деякі інші міські поселення. Річ у тім, що в перелічених вище містах розміщувалися великі військові підрозділи Радянської Армії. Тому російське населення в них постійно збільшувалося завдяки сім'ям офіцерів дійсної служби та обслуги військових частин. Не дивно, що міста цього типу розташовані здебільшого у прикордонній Львівській області. Частка росіян у таких містах була однією з найвищих у Галичині. Наприклад, у 1989 р. у Бродях вона становила 12,8% (кількість росіян у місті за 1959–1989 рр. збільшилася на 55%), Яворові 12,7% (на 54,5%). Городку – 12,6% (на 19,4%). Певною мірою військовий фактор

зумовив формування численних груп російського населення в Стрию, Самборі. В окремих типі доцільно виділити міста – центри відпочинку населення. Наприклад, за 1979 – 1989 рр. кількість росіян у Трускавці збільшилася на 2 000 осіб (на 125%), а їхня частка підвищилася з 12,2 до 15,9%. Російські громади в кожному з цих міст мали своєрідні риси та суттєві особливості.

Аналізуючи демографічну динаміку російського міського населення періоду 1989–2001 рр., окремо потрібно виділити Львів та деякі інші найбільші міста області (Дрогобич, Самбір, Стрий, Трускавець), в яких відбулося дуже значне скорочення кількості росіян. Так, у Львові кількість росіян зменшилася на 48,2%, Дрогобичі – 47,6%, Самборі – 75,5%, Стрії – 66,7%, Трускавці – 70,1%. Основні громади росіян, за даними 2001 р., зосереджені, в основному, у великих містах області: Львові (65,4 тис. осіб, або 8,7%), Червонограді (5,4 тис. осіб – 6,4%), Дрогобичі (3,8 тис. осіб – 3,9%), Стрию (3,2 тис. осіб – 5,1%), Трускавці (1,1 тис. осіб – 5,0%).

Загалом, за період 1989 – 2001 рр. загальна кількість російського міського населення у Львівській області скоротилася на 100 тис. осіб (або на 47,1%): тобто практично вповнину. Частка росіян серед міського населення за міжпереписний період зменшилася з 11,7% у 1989 р. до 5,8% у 2001 р., тобто у 2 рази (див. Табл. 2). Росіяни у Львівській області традиційно відзначалися високим рівнем урбанізованості – 96,1% (станом на 2001 р.). У районах області кількість росіян залишалася незначною, зокрема, найбільша їх кількість проживала у Миколаївському районі –1,4 тис. осіб (1,5%), Яворівському –1,3 тис. осіб (1,1%), Сокальському та Бродівському – 1,0 тис. осіб (1% та 1,6%) [18, с. 337].

Таблиця 3 [27; 28; 35; 36].

**Національний склад населення міст
обласного підпорядкування
(за даними переписів населення 1989 і 2001 рр.), %**

Місто	українці		українці		росіяни		росіяни	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
	1989		2001		1989		2001	
Борислав	37 199	91,7	39 128	96,1	2 332	5,8	983	2,4
Дрогобич	68 414	88,0	91 800	94,0	7 349	9,4	3 819	3,9
Львів	622701	79,1	66 2543	88,4	12 6459	16,1	65 349	8,7

Продовження Табл.3

Самбір	36205	86,1	33 885	93,6	3 776	8,9	924	2,6
Стрий	55747	83,8	57 201	92,2	9 179	13,8	3 191	5,1
Трускавець	19541	79,3	20 997	93,4	3 911	15,9	1 134	5,0
Червоноград	61778	85,7	78 493	92,3	8 800	12,2	5 476	6,4

Джерело: Дані Держкомстату України. Розрахунки автора.

Поляки є другою за чисельністю етнічною групою на Львівщині. Їхня кількість станом на грудень 2001 р. становила 18,9 тис осіб. Порівняно з 1989 р. кількість поляків скоротилася на 7,9 тис. осіб (на 29,5%), а питома вага на 0,3% (з 1% до 0,73%) [27, с.78]. Зазначимо, що з усіх повоєнних міжпереписних періодів частка поляків найстрімкіше скорочувалася у 1959–1970 рр., тобто з 2,8% до 1,7%, або в 1,6 раза [34]. У більшості районів області поляки живуть дисперсно, їхня частка найчастіше не перевищує 1%. Станом на 2001 р найбільша кількість осіб цієї етнічної групи мешкала у трьох південно-західних прикордонних районах Львівської області: Мостиському (4,7 тис. осіб), Самбірському (1,3 тис. осіб) і Старосамбірському (1,0 тис. осіб), де їх частка становить, відповідно, 7,6%, 1,8% і 1,2% від загального населення цих адміністративних одиниць [27, с. 78]. У повоєнний період південно-західні райони Львівщини були важливим джерелом поповнення польського населення обласного центру. Поляки цих районів становили близько 40% польського населення Галичини. Тенденція до скорочення частки поляків спостерігається у всіх районах Львівської області, крім північно-західних прикордонних районів Львівщини (Сокальському, Жовківському, Яворівському), де, на відміну від південно-західних, поляків майже не було. Причиною тут є особливості історичного і політичного розвитку цих районів. Значна частина Яворівського району – це військовий полігон, з території якого переселено всіх мешканців з десятків населених пунктів. Крім того, прилегла до кордону частина Сокальського району (з містами Белз, Угнів, Червоноград) ввійшла до складу України тільки 1951 р., після обміну прикордонними ділянками з Польщею. Перед входженням до складу СРСР з цієї території польська влада переселила в інші регіони Польщі всіх жителів.

Найбільша частина поляків мешкала у містах Львівської області. Так, станом на 2001 р. серед усього польського населення поляки-городяни становили 67% (12,5 тис. осіб). Найбільше їх було у містах: Львів (6,5 тис. осіб), Мостиська (1,4 тис. осіб) та Самбір (1,2 тис. осіб). У Львові проживає 35% від усього польського населення області. Протягом 1989 – 2001 рр. у Львові спостерігається найбільш відчутне скорочення польського населення (з 9,9 до 6,5 тис. осіб), відповідно, 1,2% – 0,9% населення Львова. За 1959 – 2001 рр. кількість поляків у Львові зменшилася на 44%. На початку 1990-х рр. деякі науковці припускали, що польська етнічна меншина у Львові може кількісно зрости, оскільки поляками визнають себе львів'яни польсько-українського походження. Однак результати перепису 2001 р. не підтвердили цього припущення ані щодо Львова, ані щодо Галичини. Кількість поляків у Галичині зменшувалася швидше, ніж в інших регіонах України (зокрема, на Поділлі та Волині).

Суспільна активність поляків у Львові поступово майже припинилася, попри те, що їхня кількість у 70–80-х рр. ХХ ст. все-таки була доволі суттєвою – понад 10 тис. осіб. Почалося швидке розмивання їхньої етнічної самосвідомості та українізація. Як зазначає Р.Лозинський [18, с. 240–244], зазначеним явищам сприяло й те, що після обміну населенням Львів покинула майже вся міська польська еліта – представники управлінської, культурно-освітньої, наукової та технічної інтелігенції, духовенство, військові, висококваліфіковані робітники тощо.

Швидке зменшення в другій половині ХХ ст. кількості польського населення є однією з характерних рис національних відносин не тільки Львова, а й загалом Галичини. Зокрема, у 1959 – 2001 рр. загальна кількість поляків у регіоні зменшилася на 67%, а серед міського населення – на 48,3%. Цьому сприяло декілька чинників. Перший – це еміграція поляків на батьківщину. Цей процес не припинявся впродовж усього повоєнного періоду, хоча у 60 – 80-х рр. ХХ ст. Радянський Союз спеціальних акцій з переселення поляків уже не здійснював. Дію фактора посилювало також прикордонне положення Львівської області. Іншим важливим фактором, який зумовив швидке зменшення кількості поляків у Галичині, була несприятлива вікова структура: переважання осіб

літнього та похилого віку і, як наслідок, великий коефіцієнт природного зменшення населення. Крім того, у Львові після переселення залишилися головню поляки зі змішаних польсько-українських сімей, здебільшого жінки. І навіть за переписом 1989 р., через 45 років після обміну населенням, у місті представники цієї етнічної групи мали просто жахливу статеву структуру: на 1000 жінок припадало тільки дещо більше 600 чоловіків, тоді як загалом у статевої структурі населення міста цей показник становив понад 900 чоловіків на 1000 жінок.

Нарешті, як і в інших регіонах України, до зменшення кількості поляків призводила також їхня асиміляція в україномовному середовищі. Асиміляції суттєво сприяло здебільшого дисперсне розселення поляків у Галичині, тоді як у Житомирській та Хмельницькій областях були доволі великі ареали порівняно компактного розселення поляків у сільській місцевості. Українізації сприяло те, що суто польських сімей у Львові було обмаль. Здебільшого створювали змішані українсько-польські сім'ї, у яких дітей записували українцями. Ще швидше, ніж мова, втрачалися національні традиції, занепадала культура. Чи не єдиним фактором, який хоча б якось підтримував національну ідентичність тих поляків, які залишилися жити у Львові, була діяльність Римокатолицької церкви.

Найбільших кількісних втрат зазнало єврейське населення. Кількість євреїв за період 1989–2001 рр. зменшилась на 12 тис. осіб (або на 84,5%), а питома вага зменшилась з 0,5% до 0,08%. Якщо у 1989 р. вони були четвертою за чисельністю етнічною групою Львівської області, то за переписом 2001 р. стали п'ятою (після білорусів). 90% єврейського населення (2,1 тис. осіб) мешкає в обласному центрі. Протягом зазначеного періоду кількість єврейського населення Львова зменшилась у 12 разів (з 25,8 тис. осіб у 1989 р. до 2,1 тис. осіб у 2001 р.). Головною причиною стрімкого зменшення кількості євреїв у складі населення Львова протягом досліджуваного періоду був виїзд їх на постійне проживання в Ізраїль, США, Німеччину та деякі інші країни.

Зазначимо, що напередодні війни у Львові мешкало близько 100 тис. євреїв. Як зазначає Р.Лозинський, після Другої світової війни єврейська етнічна група галицької столиці фактично форму-

валася наново з переселенців із різних регіонів СРСР. Зокрема, чимало євреїв переселилося до міста з Закарпатської, Чернівецької та Одеської областей. Загалом, як свідчать результати перепису 1989 р., за місцем народження євреї Львівщини були розподілені так: народжені в Україні – 11 792 особи (82,7%), у Росії – 944 (6,6%), Білорусії – 685 (4,8%) Молдові – 370 (2,6%), Узбекистані – 88 (0,6%), інших республіках СРСР 224 (1,6%), за кордоном – 144 особи (1,0%) [18, с. 212–214]. Зміни стосувались і характеру розселення єврейських громад. У другій половині ХХ ст. вони мешкали майже виключно у найбільших міських поселеннях краю (у Львові 1989 р. проживало понад 70% усіх євреїв Галичини), тоді як до 1939 р. численні єврейські громади були в більшості міських поселень регіону.

Основною етнодемографічною тенденцією 1989–2001 рр. серед білоруського населення у Львівській області є тотальне зменшення їхньої чисельності з 10,7 тис. осіб до 5,4 тис. 93% білорусів мешкає в містах області: найбільше їх у Львові (3,2 тис осіб), від 200–500 осіб у м. Червоноград, Стрий, Дрогобич. Зазначимо, що за результатами перепису 1989 р. у Львові налічувалося понад 5,8 тис. білорусів, що становило 0,7% населення міста. Однак фіксована кількість білорусів у Львові є дещо завищеною, оскільки представниками цієї національності доволі часто записувалися євреї. Про те, що в Україні білорусами могли записуватися представники інших етнічних груп, опосередковано засвідчує структура їхнього міграційного приросту. У ній доволі багато осіб, що переселялися з території Росії, а не з Білорусі.

Львівська область за сукупністю демографічних показників і ступенем сприятливості демографічної ситуації входить до Західноукраїнського демографічного регіону, в якому за загальним підсумком показників протягом 1989 – 2001 рр. склалася найсприятливіша демографічна ситуація. Однак з 1995 р. на Львівщині розпочалось явище депопуляції населення. Це особливо виявляється у зниженні показників народжуваності (з середини 80-х рр.). Тенденція зниження народжуваності має давню історію, а за останні 40 років загальні коефіцієнти народжуваності у Західному регіоні становили: у 1960 р. – 24,4‰, у 1980 р. – 17,0‰, у 1989 р. – 15,4‰ у 2001 р. – 10,3‰ [30, с. 94–95, 31]. У Львівській

області у 1989 р. – 14,6 ‰, у 2001 р. – 8,9 ‰ (див. Табл. 3). Отже, різке зменшення загального коефіцієнта народжуваності спостерігалось у 1993–1994 рр.

Продовжимо аналіз народжуваності з характеристики *рівня загального коефіцієнта народжуваності* (характеризує рівень народжуваності, притаманний населенню певного регіону: показує, скільки в середньому народжених припадає на 1000 осіб середньорічної чисельності населення). Рівень загального коефіцієнта народжуваності залежать від декількох чинників, зокрема, від: а) частки жінок дітородного віку; б) частки чоловіків фертильного віку; в) статевій пропорції. Крім того, етнічна належність розглядається в демографії як один із суттєвих факторів, що впливає на рівні народжуваності і плідності.

Як свідчать статистичні дані, протягом 1988–1989 рр., порівняно з 1978–1979 рр., відбулося підвищення рівня загального коефіцієнта народжуваності у всіх національностей, і в межах України, і на Галичині зокрема. Загальний коефіцієнт народжуваності в українців і росіян у Львівській області у 1988–1989 рр. становив 15,2‰ і 9,9‰ (для порівняння, по Україні: 14,1‰ – в українців, 13,3‰ – у росіян). Тобто, у росіян коефіцієнт народжуваності був суттєво нижчим, ніж в українців. У подальші роки загальний коефіцієнт народжуваності на Львівщині знижувався, причому у всіх етносів. Статистичні дані за 1989–1994 рр. дають нам змогу простежити динаміку змін загального коефіцієнта народжуваності в найбільш чисельних національностей регіону.

Таблиця 4 [31, с. 122–125; 32, с. 131–137].

**Загальний коефіцієнт народжуваності
основних етнічних груп у 1988–1994 рр. ‰**

	українці			росіяни	білоруси	євреї
	Міські поселення та сільська місцевість	міські	сільські			
1988–1989	15,2	16,5	14,9	9,9	10,2	5,3
1990–1991	14,9	16,1	14,1	9,2	9,9	5,1

Продовження Табл. 4

1991–1992	14,1	16,6	13,2	8,4	8,8	4,5
1992–1993	12,1	14,9	11,9	6,1	6,4	2,7
1993–1994	12,0	12,6	10,4	6,0	6,1	2,7

Джерело: Дані Держкомстату України. Розрахунки автора.

На жаль, наявні нині статистичні дані не дають змоги отримати скільки-небудь повне уявлення про етнічну диференціацію дітородної активності населення України у подальші роки, адже, як вже зазначалося, починаючи з 1995 р. статистичні дані, необхідні для етнічно стратифікованого статистичного аналізу, відсутні. Тому ми можемо зазначити лише загальну тенденцію (див. Табл. 5).

Таблиця 5 [33, с. 88–101].

Рівень загального коефіцієнта народжуваності, ‰

	1989	1990	1991	1993	1994	1996	2000	2001	2002
Україна	13,3	13,1	12,9	12,7	10,0	8,8	7,8	7,7	8,1
Львівська область	14,6	14,0	13,6	11,4	11,7	11,1	9,1	8,9	9,2

Джерело: Дані Держкомстату України. Розрахунки автора.

Отже, особливо інтенсивним було падіння показників народжуваності після 1990 р. Різкий скачок зменшення населення спостерігався у 1993–1994 рр. У подальші роки негативна динаміка зниження народжуваності посилювалася. Зауважимо, що, на відміну від традиційної ситуації, коли показники народжуваності у сільській місцевості є вищими, ніж у міських поселеннях, у Львівській області співвідношення показників народжуваних серед сільських і міських поселень переважає в бік міських. Так, у 1989 р. співвідношення показників народжуваних у міських і сільських поселеннях становило, відповідно, 15,5 і 14,9, у 2001 р. – 9,3 і 8,5 на 1000 осіб [26; 29].

Безпосередній вплив на формування ризику демографічних втрат у Львівській області справляло зростання показників смертності. Зростання смертності населення у Львівській області, як і в державі загалом, активізувалося на початку 1990-х рр. Величина цього показника у 1989 р. становила 9,9‰, а у 2001 р. – 12,6‰.

Переважання показників народжуваності над смертністю тривало у Львівській області до 1995 р.: починаючи з 1995 р. смертність переважала народжуваність. І така тенденція тривала протягом 1995 – 2001 рр. Зокрема, співвідношення загальних коефіцієнтів народжуваності і смертності у 1990 р. було 14,6 і 9,9, у 2002 р. – 9,2 і 13,0 на 1000 осіб, відповідно [15].

Зміни коефіцієнтів народжуваності й смертності відобразилися на показниках *природного приросту*. Як зазначалося вище, починаючи з 1995 р. в області відбувається зміна приросту чисельності населення на скорочення (-0,8‰ у 1995 р.). Причому, якщо у міських поселеннях Львівської області депопуляція розпочалася лише з 1997 р. (-0,2‰), то у сільських – ще з 1991 р. (-0,9‰) (Табл. 6).

Таблиця 6 [34].

Формування приросту (скорочення) чисельності населення, тис. осіб			
	Осіб		
	Міські поселення та сільська місцевість	міські поселення	сільська місцевість
Львівська область			
Природний приріст, скорочення (-)			
1989	12 800	10 900	1 900
1990	9 800	9 100	700
1991	6 600	7 600	-1 000
1992	5 500	6 500	-1 000
1993	3 100	4 500	-1 400
1994	-	2 300	-2 300
1995	-2 200	800	-3 000
1996	-3 100	700	-3 800
1997	-5 300	-400	-4 900
1998	-4 100	-300	-3 800
1999	-8 700	-2 800	-5 900
2000	-8 800	-3 100	-5 700
2001	-9 500	-3 300	-6 200

Наявні статистичні дані дають нам змогу дослідити природний приріст (зменшення) кількості населення Львівщини в етнічному розрізі в хронологічних межах 1989 – 1994 рр. (див. Табл. 7). Надалі перегляд Міністерством юстиції України у 1993 р. змісту записів актів громадянського стану позбавив нас інформаційних можливостей для подальшого етнічно стратифікованого статистичного аналізу.

Таблиця 7 [31, с. 122–125; 32 с. 131–137]

Природний приріст (+/-) основних етнічних груп

Львівська обл.	Міські поселення та сільська місцевість							
	українці		росіяни		білоруси		євреї	
	(тис. осіб)	Коефіцієнт природного приросту, ‰	(тис. осіб)	Коефіцієнт природного приросту, ‰	(тис. осіб)	Коефіцієнт природного приросту, ‰	(тис. осіб)	Коефіцієнт природного приросту, ‰
1989	13669	5,5 загальний (8,6 – місто і 1,7 – село)	-244	-1,2	-28	-2,6	-92	-6,4
1990	10112	4,8 загальний (6,7 – місто і 0,3 – село)	-645	-3,4	-56	-5,2	-119	-8,6
1991	8178	3,3 загальний (6,7 – місто і 0,9 – село)	-846	-4,5	-79	-7,3	-244	-17,5
1992	7225	2,9 загальний (6,0 – місто і 1,0 – село)	-973	-5,6	-99	-9,2	-204	-17,0
1993	5119	2,1 загальний (4,9 – місто і 1,2 – село)	-1280	-7,1	-84	-10,2	-285	-25,0
1994	2700	1,1 загальний (3,3 – місто і 1,9 – село)	-1560	-8,4	-120	-11,3	-327	-28,2

Джерело: Дані Держкомстату України. Розрахунки автора.

Показники природного руху українського населення значно відрізняються у міській та сільській місцевостях (Табл. 7).

Зважаючи на те, що смертність серед селян була у 1,4 раза частішим явищем, ніж серед міського населення, і показники народжуваності в міських поселеннях були вищими за сільські, відповідно, депопуляція сільського населення була відчутніша, ніж міського. Якщо у міських поселеннях Львівської області серед українців депопуляція розпочалася лише з 1997 р. (-0,1‰), то у сільських – ще з 1990 р. (-0,3‰).

Для російської етнічної групи у Львівській області негативні тенденції природного приросту росіян найповніше виявилися у 90-х роках ХХ ст. Низький природний приріст російського населення не забезпечував навіть простого відтворення. Зокрема, у 1988 р. у Львівській області природний приріст росіян уже був нульовим, а з 1989 р. набув від'ємних значень (-1,2 особи на 1000 росіян у 1989 р., -3,4 – у 1990 р.), що зумовило постаріння етнічної групи в межах області [20, с. 35; 28]. Коефіцієнт приросту серед росіян у 1990 р. становив 0,6 на 1000 чол. населення, що в кінцевому підсумку вело до «постаріння» російської етнічної групи в межах регіону. На від'ємний природний приріст росіян негативно впливали дисбаланс у статевовіковій структурі, велика кількість мішаних шлюбів, а також, на думку Р.Лозинського, високий освітній рівень, який знижував показники шлюбності та народжуваності.

Тенденція природного скорочення польського і єврейського населення також зростала протягом 1989–2001 рр. Це пояснюється скороченням народжуваності і несприятливою віковою структурою цих етносів, а також масовою еміграцією.

На формування показників природного приросту суттєвий вплив мала статевовікова структура населення. Вікова структура населення Львівської області характеризується певними особливостями. Зокрема, у 2011 р. в області налічувалося 425,1 тис. осіб у віці, молодшому за працездатний, 1535,1 тис. осіб працездатного віку і 566,2 тис. осіб у віці, старшому за працездатний [27]. Таким чином, частка вищезгаданих вікових категорій серед постійного населення області становила, відповідно, 16,8%, 60,8% і 22,4%. Порівняно із 2001 р. відбулися незначні зміни у віковій структурі області: частка осіб, молодших за працездатний вік, зменшилася

на 0,3%, а частки працездатного віку та осіб, старших за працездатний вік, навпаки, збільшилися на 0,2%.

Для Львівської області, як і для України загалом, характерний процес старіння населення. Для оцінки процесу постаріння населення запропоновано декілька шкал. Зокрема, за шкалою ООН населення країни, в якій особи у віці 65 років і старші становлять 7% від загальної чисельності, вважається старим. У західних областях України ця частка сягає 13,6% (по країні загалом – 14,9%). Шкала Е.Россета більше деталізує рівні демографічної старості населення. Для оцінки вираховується частка осіб у віці 60 років і старші у загальній кількості населення. Якщо ця питома вага становить: 1) 16–17% – «рівень демографічної старості високий», 2) 18% і більше – «рівень демографічної старості дуже високий». За цим критерієм рівень демографічної старості населення Галичини (20,0%) і України загалом (20,8%) оцінюється як дуже високий [33, с. 7–9]. Особливість цього процесу в Україні та на Галичині полягає в тому, що постаріння населення – результат стрімкого зниження народжуваності при збільшенні рівня смертності (особливо у чоловіків працездатного віку).

Вікова піраміда населення області має звуження до своєї вершини, що в цілому є позитивною демографічною тенденцією. Однак кількість народжених у 2002 р. (вік – до 1 року) менша від 14-річних (1988 р. народження) на 16,1 тис., або в 1,65 раза [27, с. 88, 101]. Поляки відзначаються найнижчою з-поміж усіх етнічних меншин, які населяють Львівську область, часткою осіб віком від 20 до 50 років: вона становить 36%, тоді як в українців – 46,9%, у росіян – 43,4%. Упорядники збірника «Національний склад населення Львівської області» (Львів, 1991) пов'язують такий стан з вищим рівнем народжуваності в українців і, відповідно, з вищою інтенсивністю відтворення поколінь [28]. Зокрема, ці фактори вплинули на те, що найбільшою часткою у польській меншині є категорія осіб у віці 70 років і старше. У віковій структурі росіян у 1990-х рр. було більше, ніж в українців, людей похилого віку. Почасти це тому, що основу російського міста становили мігранти перших повоєнних років, а частково тому, що до міста переселялося чимало військових і цивільних росіян-пенсіонерів літнього та похилого віку. Висока питома вага росіян старшого

віку призвела до найвищого коефіцієнта смертності серед них, порівняно зі смертністю в інших областях регіону. А порівняно з середнім республіканським він виявився у тричі вищим. Збільшення рівня смертності російського населення Львівської області і зменшення їх народжуваності залишилося властивим для всього десятиріччя.

Статева структура населення справляє значний вплив на формування ризику демографічних втрат, оскільки регулюють величину рівня народжуваності в регіоні. На початок 2012 р. у Львівській області частка чоловіків серед усього населення області становила 47,3%, а жінок, відповідно, 52,7%. Аналізуючи динаміку статевої структури області, зазначимо, що порівняно із 2001 р. та 1989 р. суттєвих змін у розподілі її показників не фіксувалося. Розподіл населення за статями у Львівській області кращий, ніж в інших областях, а різниця між кількістю чоловіків і жінок – найменша. Але в області існує дисбаланс статевої структури польського населення на користь жінок. Станом на 2001 р. частка жінок у польському населенні області становила 59,5%. Отже, 32% польських жінок Львівської області не мали можливості вийти заміж [34]. Диспропорція за статями, що склалася серед польського населення Львівської області, також безпосередньо вплинула на народжуваність і зумовила негативні тенденції природного приросту поляків.

Значний вплив на формування демографічної ситуації та ризику демографічних втрат у регіоні мала шлюбно-сімейна структура населення в його межах. Аналізуючи динаміку шлюбності у регіоні протягом 1991–2011 рр., слід зазначити, що, порівняно з 1991 р., кількість зареєстрованих шлюбів зменшилася на 20,8%, а коефіцієнт шлюбності знизився із 8,6 у 1991 р. до 7,5 у 2011 р. Протягом досліджуваного періоду кризовим був 2000 р., коли реєструвалася найменша кількість шлюбів – 15110, а коефіцієнт шлюбності встановився на рівні 5,7 шлюбів на 1000 населення. За кількістю національно-змішаних шлюбів переважали поляки (51,8%); серед інших національностей – росіяни (40,6%), українці (18,5%), євреї (10,3%). Поляки, які проживали у селах, на 70,5% зберегли мононаціональність шлюбів [34].

Важливим фактором негативної демографічної динаміки став зовнішній фактор: міграція українців, росіян, поляків до інших регіонів. Міграційний чинник має ключове значення для області. Міграція, зокрема трудова, впливає на економічне становище сімей і демографічну ситуацію в цілому (маємо на увазі відтік населення репродуктивного віку), етнічний і релігійний склад населення. Міграційний рух населення, на думку більшості дослідників, крім змін у чисельності, трансформує статевовікову структуру населення в районах прибуття і вибуття мігрантів, що, в свою чергу, впливає на формування ризику демографічних втрат.

Аналіз динаміки міграцій у Львівській області виявив, що міграційні процеси в області характеризуються певною циклічністю розвитку. Так, за період з 1989 р. по 2001 р. міграційні тенденції Львівської області змінювалися кілька разів. Сальдо міграції області з негативного у 1989 р. (-6 тис. осіб) змінило своє значення на позитивне у 1990–1992 рр., а згодом, у 1993 р., повернулося до негативного (-1,7 тис. осіб) і вже мало від'ємний характер до кінця досліджуваного періоду.

Росіяни за кількістю емігрантів посідали перше місце серед інших етнічних груп. Таким чином, у 1993–1995 рр. період сальдо міграції росіян було від'ємним для області і становило (за даними М.Шульги) 29,4 тис. осіб [21]. Дані по Львівській області підтверджують динаміку міграційної поведінки росіян щодо України загалом. Так, найбільше сальдо міграції росіян – позитивне для України та від'ємне для Росії – зафіксовано у 1991 р. У наступному році цей показник знизився вдвічі, а у 1993 р. міграційна поведінка росіян змінилася: з України в Росію переселилося їх більше, ніж у зворотному напрямку. У 1993 р. вперше за багато років з України виїхало росіян більше, ніж в'їхало до неї (від'ємне сальдо становило 15,8 тис. чоловік). Згідно з даними Держкомстату в міграційному обміні Україна лише за 1994 р. втратила 93,9 тис. осіб російської національності. Це можна пояснити покращенням умов життя в Росії, порівняно з Україною. Починаючи з 1993 р. міграція в Україні поступово втрачає «етнічний характер» і набуває чітко вираженої економічної мотивації.

Міграційний приріст (скорочення) 1989–2001 рр.

	Осіб		
	Міські поселення та сільська місцевість	Міські поселення	Сільська місцевість
Львівська область			
Міграційний приріст, скорочення (-)			
1989	-6 000	7 900	-13 900
1990	500	4 900	-4 400
1991	300	8 100	-7 800
1992	100	5 000	-4 900
1993	-1 700	900	-2 600
1994	-8 000	-5 500	-2 500
1995	-14 900	-16 800	1 900
1996	-13 500	-17 900	4 400
1997	-13 600	-15 500	1 900
1998	-13 200	-15 300	2 100
1999	-14 800	-16 400	1 600
2000	-16 500	-20 600	4 100
2001	-17 900	-21 800	3 900

Характерною особливістю міграційних процесів за період 1993–2001 рр. є суттєве збільшення кількості населення, що мігрує: від'ємне сальдо міграції у цей період збільшилося у 10,5 раза. За загальним сальдо міграції у 2002 р. Львівська область посідала 7-ме місце (-3297 осіб), а за обсягом міграції 8-ме місце по Україні [33, с. 131]. В 2001 р. еміграційна активність населення (за офіційною державною статистикою) у західних областях – 1,21 особи на 1000 мешканців – найнижча, порівняно з іншими регіонами України. По державі загалом коефіцієнт еміграції – 2,23 %. Серед емігрантів Західної

України вищою мобільністю відзначається міське населення (72,9% вибулих, коефіцієнт еміграційної активності – 1,80‰). Серед тих, хто виїхав за кордон, селяни становлять 27,1%, коефіцієнт еміграції – 0,64 ‰. Досить низькі показники міждержавних міграційних потоків, що офіційно реєструються органами державної статистики, на нашу думку, можна пояснити добре розвинутими тут іншими видами територіальної мобільності населення, в тому числі й нелегальної трудової еміграції.

Аналіз міграційних потоків населення в Західному регіоні України засвідчує, що переважаючими напрямками як серед вибулих, так і серед прибулих виступають внутрішньообласні (76,4% у 2001 р). Вони спричиняють механічні зміни населення серед міських і сільських поселень. Упродовж 1989–1998 рр. чисельність іммігрантів у міські поселення збільшувалася майже на 1000 осіб щороку, а до 2000 року – майже на 3 тис. осіб [37, с. 10–13]. А вже у 2002 р. міські поселення Львівської області втратили 730 осіб. У національній структурі внутрішньодержавних (у тому числі внутрішньообласних) міграційних потоків різко переважає частка українців: у 1995 р. – 75,6%, у 2000 р. – 86,3%, 2001 – 88% [38, с. 112, 145, 201]. Причому, якщо за рахунок внутрішньорегіональної (село – місто) міграції міські поселення Львівської області мали додатне сальдо, то в міжрегіональних і міждержавних міграціях – від'ємне [33, с.137–139]. Частка міжобласних міграцій населення – приблизно 22% і вона є дещо меншою від аналогічного пересічно державного показника. Здійснене моделювання міграційних ядер притягання в Україні засвідчило, що найтісніші міграційні зв'язки Львів має з містами Київ, Луцьк, Тернопіль, Івано-Франківськ (встановлено, що найбільш інтенсивний обмін населення Львівської області відбувається з м. Києвом та Київською областю). На міждержавні міграції припадає 2% із загальної частки мігрантів. Із Західного регіону України у 1999 р. за кордон виїхало 11,8 тис. осіб, що становило 10,7% емігрантів держави [37, с. 314–352]. (у 2000 р., відповідно, 11,6 тис. осіб і 11,6%) [38, с. 364–372]. Зі Львівської області 2 252 особи (у 2000 р.). Головними країнами вселення вихідців із Західної України є: Російська Федерація – 29,05%, Ізраїль – 30,05%, Польща – 19,0%, Німеччина – 7,0%. [38, с. 364–372].

Висновки

Запропонована стаття є етногеодемографічним дослідженням. На відміну від традиційного варіанта «поселенського» підходу, який полягає у визначенні однорідних районів за показниками перш за все щільності населення, людності міських і сільських поселень і т.п., в представленій статті зроблений аналіз просторової специфіки за узагальнюючими показниками етнодемографічної ситуації (режиму природного відтворення, народжуваності смертності, динаміки чисельності населення, його етнічної, вікової і статеві структури і міграційної рухливості). Тобто, досліджується вплив територіальних систем на регіональні етнодемографічні процеси. Крім того, аналізуються не лише територіальні відмінності етнодемографічних показників у кожного конкретного етносу, а й етнічні відмінності однотипних демографічних показників на визначеній території. Такий аналіз дає змогу дослідити рівень сформованості територіальних етнічних спільностей і їхню «готовність» творити державну етнополітичну спільність, для якої характерним є національний простір, національна свідомість та ментальність, усвідомлення особливостей цієї спільності, прагнення до її захисту та збереження.

Львівська область за сукупністю демографічних показників і ступенем сприятливості демографічної ситуації входить до Західноукраїнського демографічного регіону, в якому за загальним підсумком показників протягом 1989–2001 рр. склалася найсприятливіша (у загальноукраїнському масштабі) демографічна ситуація. При цьому, з 1995 р. в області розпочалася загальна депопуляція населення, відбувалося скорочення природного приросту в усіх етнічних групах і зростання показника смертності населення, але масштаби цих процесів були значно нижчими, ніж по Україні в цілому.

Регіон можна охарактеризувати як слабогетерогенний за національною ознакою. Впродовж 1989–2001рр. відбулося незначне зменшення чисельності (на 6294 особи) і збільшення питомої ваги українського населення (з 90,4 до 94,8%), а також зменшення чисельності (з 262 тис до 135 тис. осіб) і питомої ваги (з 9,1% до 5,0%) представників етнічних груп у структурі

населення області. Кількість російського населення зменшилась у 2,1 раза, польського – у 1,4 раза, єврейського – у 6,4 раза, білоруського – удвічі. Згідно з даними перепису у 2001р. етнічна структура населення Львівської області визначалась абсолютним, з максимальним значенням, порівняно з попередніми роками, домінуванням представників титульної нації (94,8%).

Зменшенню кількості етнічних меншин сприяли два фактори. Перший – низький природний приріст, який не забезпечував навіть простого відтворення, другий фактор – це міграція в інші регіони та за кордон. Однак стверджувати, що росіяни, поляки, білоруси у Львівській області взагалі не асимілювалися, було б не зовсім точно. Кількість росіян, для яких рідною ставала українська мова, хоча й повільно, але збільшувалася. Насамперед процеси українізації відбувалися у сім'ях росіян, які переселилися до Львова в 40-х – на початку 50-х років ХХ ст. Крім того, у Львові після переселення залишилися головно поляки зі змішаних польсько-українських сімей, здебільшого жінки. Польське етнічне середовище в радянському Львові швидко руйнувалося. Не надто численне молодше покоління українізувалося. Українізації поляків сприяло те, що суто польських сімей у Львові було обмаль. Здебільшого створювали змішані українсько-польські сім'ї, у яких дітей записували українцями. Одним з чинників цього процесу можна вважати пріоритет громадянського визначення національної належності у осіб з розмитою ідентичністю, тобто громадянство України автоматично визначає для них і національність (я живу в Україні, отже, я – українець, незважаючи на мою національність або національність моїх батьків).

Упродовж 1989–2001 рр. переважаюче міграційне скорочення сільського населення формувало і загальне від'ємне сальдо міграції в Львівській області. Незважаючи на своє прикордонне положення та широкий вихід до державного кордону, в області спостерігається низька інтенсивність міграції, а частка міждержавних напрямків міграційних потоків населення Львівської області нижча, ніж по Україні загалом. Низькі показники міграційної мобільності, що офіційно реєструються органами державної статистики, на нашу думку, можна пояснити гарно розвинутими тут іншими видами територіальної мобільності населення (перш за все

трудових ресурсів): по-перше, щоденними маятниковими трудовими потоками; по-друге, сезонною трудовою міграцією в південні, центральні, східні області України; по-третє, трудовою міграцією за кордон, у тому числі й прихованою (особливо до Іспанії, Італії, Португалії, Греції та ін. країн).

---

1. Див. Рудницька Т. Етнічні спільноти України: тенденції соціальних змін / Т.Рудницька. – К., 1998
2. Стешенко В. Демографічні перспективи України до 2026 року / В.Стешенко, О.Хомра, А.Стефановський. – К., 1999. – 312 с.
3. Демографічна криза в Україні. Проблеми дослідження, витоки, складові, напрями противодії / За наук. ред. В.Стешенко. – К., 2001. – 234 с.
4. Наулко В.І. Хто і відколи живе в Україні / В.І.Наулко.– К., 1998.
5. Етнонаціональні процеси в Україні: історія та сучасність (за ред. В.Наулка). – К., 2001. – 167 с.
6. Курас І. Етнополітологія. Перші кроки становлення / І.Ф.Курас. – К., 2004. – 320 с.
7. Євтух В. Етносуспільні процеси в Україні: можливості наукових інтерпретацій / В.Євтух. – К., 2004. – 256 с.
8. Котигоренко В. Етнічні протиріччя і конфлікти в сучасній Україні: політологічний концепт / В.Котигоренко. – К., 2004. – 332 с.
9. Зінич В.Т. Сучасні етнодемографічні процеси в Україні / В.Т.Зінич. – К., 2004. – 304 с.
10. Шаблій О. І. Теоретичні і методологічні проблеми розвитку етногеографії в Україні / О.І. Шаблій // Сучасні проблеми географії населення в Україні. – Луцьк, 1993.
11. Дністрянський М.С. Україна в політико-географічному вимірі / М.С. Дністрянський.– Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І.Франка, 2000. – 310 с.
12. Заставний Ф.Д. Населення України / Ф.Д.Заставний. – Львів, 1993. – 300 с.
13. Заставецький Б.І. Соціально-економічна географія України / Б.І.Заставецький. – Львів: Світ, 1994. – 229 с.
14. Орлов А.Ю. Методика этногеодемографических исследований / А.Ю. Орлов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.izdatgeo.ru/pdf/gipr/2009-1/138.pdf>
15. Див.: Барна І.М. Етногеографічне дослідження регіону (на матеріалах Тернопільської області): дис... канд. геогр. наук: 11.00.02 / І.М. Барна; Львів. нац. ун-т ім. І.Франка. – Л., 2005. – 179 с.

16. Джаман В.О. Регіональні системи розселення: демогеографічний аналіз: дис... докт. геогр. наук: 11.00.02 / В.О.Джаман; Київськ. нац. ун-т ім. І.Шевченка. – К., 2004. – 229 с.
17. Лозинський Р.М. Етнічний склад міського населення Галичини / Р.М.Лозинський. – Львів, 2000. – 202 с.
18. Лозинський Р.М. Етнічний склад населення Львова (у контексті суспільного розвитку Галичини) / Р.М.Лозинський. – Львів, 2005. – 234 с.
19. Лозинський Р. Групування міст сучасної Галичини за національною ознакою населення / Р. Лозинський // Вісник Львівського університету. Серія географічна. – Випуск 22. – Львів, 1998. – С. 56–60.
20. Терлюк І. Росіяни західних областей України (1944–1996 рр.). Етносоціальне дослідження / І.Терлюк. – Львів.: Центр Європи, 1997. – 156 с.
21. Шульга Н.А. Великое переселение: репатрианты, беженцы, трудовые мигранты / Н.А.Шульга. – К.: Институт социологии НАН Украины, 2002. – 482 с.
22. Малиновська О. Репатріація в Україну / О.Малиновська // Проблеми міграції. – 1999. – № 4. – С.17–29.
23. Вивчення впливу зовнішньої міграції 1991–1996 рр. на зміни етнічного складу населення України та її регіонів. Жовтень 1998 / М.О.Шульга та ін. (уклад.); Представництво МОМ в Україні. – К., 1998. – 78 с.
24. Феленчак Ю. Ризики демографічних втрат в Україні / Ю.Феленчак. – Львів, 2010. – 204 с.
25. Эккель Б.М. Определение индекса мозаичности национального состава республик, краев и областей СССР / Б.М.Эккель // Советская этнография. – 1976. – № 2. – С. 16–22.
26. Про кількість та склад населення України за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року / Повідомлення Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.net
27. Чисельність, загальна характеристика та територіальне розміщення населення Львівської області / Підсумки Всеукраїнського перепису населення 2001 року. – Ч.1. – Львів, 2003.
28. Національний склад населення Львівської області (за даними Всесоюзного перепису населення на 12 січня 1989 року). – Львів, 1991.
29. Годісь Н.Р. Демографічна ситуація в сільських населених пунктах Львівської області / Н.Р. Годісь // Науковий вісник Волинського нац. ун-ту імені Л.Українки. – Вип. 9. – Луцьк, 2011. – С. 83–91.
30. Піскунов С. Динаміка найчисельніших етносів України (1959–2001 рр.) / С.Піскунов // Демографічні дослідження. – Вип. 25. – К., 2003.
31. Населення України 1992. Демографічний щорічник. Міністерство статистики України. – К., 1993. – 325 с.
32. Населення України 1994. Демографічний щорічник. Міністерство статистики України. – К., 1995. – 299 с.

33. Демографічна криза в Україні: причини і наслідки. Державний комітет статистики України. – К., 2003. – 231 с.

34. Офіційний сайт Головного управління статистики у Львівській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.stat.lviv.ua

35. Національний склад населення України. – Ч.2. За даними Всесоюзного перепису населення 1989 р. Міністерство статистики України. – С. 280, 284

36. Про кількість та склад населення України за матеріалами Всеукраїнського перепису населення 2001 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/http://www.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/#regions>.

37. Міграційні процеси в Україні у 1999 році. – К.: Державний комітет статистики України, 2000. – 416 с.

38. Міграція населення України в 2000 році. – К.: Державний комітет статистики України, 2001. – 425 с.